

Ex libris

Kocziszky Éva

A klasszikus antik kultúra tanulmányozóinak és a szűkebb értelemben vett szakmán kívüli rajongóinak igencsak kedvez az elmúlt évek magyar könyvkiadása. Számos jelentős történeti, muvelodés- vagy vallástörténeti szempontból fontos szöveget fordítottak le magyarra, mint például Pausanias i. sz. II. századi görögországi utazásairól készített feljegyzéseit, Polybios monumentális történeti munkáját, vagy az idosebb Plinius Historia Naturalis-ának az ásványokra és a művészetekre vonatkozó könyveit. Emellett azonban sorjáznak a klasszika filológiai nagy klasszikusainak (Ross, Dodds stb.) munkái, továbbá a népszerű filozófiatörténeti ismertetek, mitológiai kézi- és mesekönyvek, melyeknek természetszerűleg igen változó a színvonala. Jelen áttekintést elsősorban a szakma nagy öregjeinek és klasszikusainak legújabb megjelent munkáiból állítottam össze.

Kerényi Károly: Az örök Antigóné

Hadd kezdjem Kerényi Károllyal, akinek írásaiból évekkal ezelott én is fordítottam egy kis kötetnyit, elsősorban a későbbi, Asconában írt tanulmányaiból. Azóta változott a helyzet: Kerényi valódi reneszánszát éli, egymást követik a különböző kiadások, melyek közül a legújabb a Bodor Mária Anna gondozásában megjelent kötet, Az örök Antigóné. Ez a kötet a Szilágyi János György és Komoróczy Géza által kiadott Halhatatlanság és Apollón-vallás koncepcióját követve Kerényi magyar nyelvű írásaira helyezi hangsúlyt, s ezúttal kizárólag ezeket válogatta össze. A szerkesztő az első közlést ugyan megjelöli, sajnos azonban bibliográfia és a további közlések felsorolása elmaradt. Így filológiai szempontból a kötet használata nehézkes. Mint a szerkesztő utószavából kiderül, a történeti filológiai s más szaktudományos szempontok nem játszottak jelentős szerepet a kiadás koncepciójában. Sokkal inkább olyan általános vallásbölcseleti szempontok vezérelték a szerkesztőt, amelyek, mint megtudjuk, azt hivatottak bizonyítani, hogy Európa ma is aktuális, az egyesülő Unióra is vonatkoztatható vallási fundamentuma a klasszikus görögységben keresendő. Kár, hogy Bodor Mária Anna ezt a saját álláspontját Kerényire is rávetíti,

akiről egyfelől elismeri ugyan, hogy vallástudományában a keresztény értelmezési hagyományról határozottan le kívánta választani az antik mitológiát, másfelől viszont jellemzését így folytatja: A görög vallás "teológiája" "olyan antropológiai alapot jelent számára, mely nélkül sem a kereszténység, sem európaiságunk nem érthető" (480. o.).

(Válogatta és a szövegeket gondozta: Bodor Mária Anna. Paidion Kiadó, 2003. 516 oldal, 5900 Ft)

Bodor Mária Anna: Antik örökségünk fényében

Hogy voltaképpen ezáltal Bodor a theologia naturalis XVIII. század eleji eszméjét melegíti fel, az már inkább - merészen ugyancsak Kerényi Károlynak ajánlott - kötetéből derül ki, melynek eloszavát, szimbolikus jelentőséggel, "Gyümölcsoltó Nagyboldogasszony" napjára datálta.

A szinkretikus-gnosztikus, keresztény-osmagyar-pogány referenciákkal teli mitológiai egyveleg valóban a teljességet óhajtja célba venni, mint az alcímben írja: "egész ember - teljes valóság"! Az olvasónak nem szükséges nagyon megerőltetnie az emlékezetét ahhoz, hogy számos olyan passzusra gondoljon Kerényinél, amelyek ezzel a "katholou" univerzalizmussal nem egyeztethetők össze, s ha Devecseri halhatatlan történetei szerint már a mester is szeretette a patetikus általánosságokat, ez a gyengéje Bodor Mária parafrázisában már csak a felismerhetetlenségig torz karikatúra. Például az ilyesféle passzusokban: "A görög ember számára az élet az örömmel, a szépségnek a forrása, amely emberi méltóságának megfelelő, nemes célt állít elé" (47. o.). Habent sua fata libelli! Az örök Antigoné-féle Kerényi-interpretációból azonban még további konzekvenciák is adódnak: mindenekelett az, hogy Kerényihez a sok elegeyes kötet után immár csak egy filológiai alapon megalapozott, legalább az életmű legfontosabb állomásait szakmailag korrekten bemutató, többkötetes kiadvány lenne méltó. A már eddig lefordított többkötetnyi anyagot nem lenne nehéz megfelelően kiegészíteni és együttesen jelentetni meg. Ezzel az olvasónak is megkönnyítenék a dolgát, mert nem kényszerülne többször megvenni jó néhány tanulmányt a különféle, egymást keresztező, átfedő kiadványok miatt. Továbbá képet alkothatna magának Kerényi pályájáról, következésképp nem lehetne

megetetni olyan summás bölcselemekkel, melyek Bodor Mária Anna alig egy pár oldalas, mintegy saját vallásbölcselete függelékeként odavetett pályaképében foglaltnak.

(Paulus Hungarus - Kairosz Kiadó, évszám nélkül [2003.] 258 oldal, 1500 Ft)

Szilágyi János György: Pelasg osök nyomában

Szilágyi János György újabb szaktudományos munkája reprezentatív kivitelezésben jelent meg az Atlantisz Kiadónál. Mint Szilágyi legtöbb munkája, ez is elsősorban képi dokumentációval gazdagon ellátott katalógus, a Szépművészeti Múzeum antik gyűjteményének azt a kollekciónak mutatja be, mely egy XIX. századi dél-itáliai magyar ásatás eredményeként került a múzeum tulajdonába. Mint azonban Szilágyi minden pontos művészettörténeti, archeológiai szaktudományos precizitással elkészített katalógusa, ez is kapcsolódik azokhoz az aktuális kérdésekhez, melyek az antik kultúrák mai értelmezőit a leginkább foglalkoztatják. Jan Assman magyarul is megjelent munkája óta ezek közé tartoznak a kulturális emlékezet munkájára vonatkozó olyan kérdések, mint például annak vizsgálata, hogy a klasszikus múltnak milyen értelmezéseihez kapcsolták az egyes nemzeti kultúrák a saját magukról kialakítandó képet, vagyis milyen múltat választottak maguknak saját maguk legitimitási céljából? A Basilicata tartományban folytatott magyar ásatás története ebből a szempontból nemcsak mulatságos, de tanulságos is. Kiderül ugyanis, hogy az ásatás olyan magyar honvédekhez kapcsolódik, akik a Garibaldi-féle szabadságharcban vettek részt. Ők, akik az egységes Itáliáért, az olasz nemzetállam létrejöttéért harcoltak, az antik kultúra iránt való érdeklődésükben is nemzeti eszmékhez kötődtek. Vállalkozásukat olyan ideológiák motiválták, mint például Horváth Istvánnak ama feltételezése, mely szerint a jászok a pelasgokkal lennének azonosak. Az ásatások során talál vörös alakos vázákat ennek az osi, a görög kultúra megalapozójának tartott népcsoportnak tulajdonították, ezért mint osmagyar (jász) ereklyét hozták Magyarországra. Így tovább ki a magyarok elkelő antik kultúrákkal, a sumérok, a szkítákkal stb. összefüggésbe hozott ostörténete a pelasgokkal is.

(Atlantisz Kiadó, 2003. 249 oldal, 2495 Ft)

Thomas Pekary: Imago res mortua est

Szilágyi mikrofilológiájának komplementer ellentéte a Németországban élő, a münsteri egyetem emeritált professzorának, Pekáry Tamásnak a könyve, az *Imago res mortua est*. Pekáry Tamás tanított ugyan az elmúlt évtizedben Magyarországon is, munkásságát azonban néhány szakemberen kívül kevesen ismerik. Ezen érdemes lenne változtatni: jelen rövid ismertetés talán arra indíthatja az érdekelt kiadókat, hogy fordításban is megjelentessék ezt a német nyelven megjelent munkát. Pekáry könyveinek ugyanis két olyan alapvető érdeme van, ami miatt a szűkebb szakmán túl is érdeklődésre számíthat. Az egyik az invenciózus, sőt meghökkenítő kérdésfeltevés, a másik a rendkívül alapos, bőséges forrásfeldolgozás. Az *aere perennius horatusi* szólásával szembeállított cím, mely a csinált kép esendőségét, halandóságát állítja, arra a problémafelvetésre utal, hogy milyen érvekkel szálltak szembe antik és kora keresztény írók a görög-római művészettel, hogyan kívántak érvényt szerezni az ábrázolhatatlanság művészetelméleti axiómájának. A tematikusan csoportosított források egy része arról beszél, hogy a képi ábrázolás sekélyes, csak az érzékeknek okoz gyönyört, másik csoportjuk az érzékileg felfogható szépséget másodlagosnak deklarálja az érzékileg megjeleníthetetlenlennel szemben, megint mások az emberi belső, a lélek ábrázolhatatlansága mellett érvelnek, melyhez képest ugyan mit ér a külső megjelenítése? A művészet ártalmas is lehet. Elterelheti a figyelmünket sokkal fontosabb dolgokról, ostoba fecsegésre indíthat, sőt nemritkán buja vágyakat is kelthet egyesekben, akik nem állnak szobrokba beleszeretni. Képi ábrázolások a szerelmi mágia eszközeül is szolgálhatnak, sőt varázslásban is használatosak lehetnek, valaki ártalmára. A kép definitív tiltásának és az első képrombolásoknak a története mint logikus konzekvencia folytatja a példák sorát. Időhatárt az i. sz. III. század jelent, mely során alapjaiban változik meg a képi reprezentációhoz való viszonyulás. A szóval szemben felértékelődik a képi megjelenítés, a művészettel való foglalatosság olyan rangra emelkedik, hogy immár császárok is büszkélkednek vele. Az ikon korszakának küszöbére érkeztünk.

(Felix Steiner Verlag Stuttgart, 2003. 211 oldal, 44 euro)

Jean-Pierre Vernant: Mindenség, istenek, emberek

Végezetül Jean-Pierre Vernant elmesélt mitológiája vezet vissza minket a Kerényi-válogatás által fémjelzett vallástörténeti kontextusba. Ismeretes, hogy Kerényi a görög mitológiáról írt kézikönyvében visszakanyarodott a mítoszok elbeszélésének gyakorlatához, noha korábban kétségbe vont egy ilyesfajta redukciót, a legomena és a drómena szétválaszthatóságát. Vernant vállalkozása is hasonló módon problematikus, noha o nem azzal kívánja a mítoszok elbeszélését elidegeníteni, hogy beiktat egy narrátort, egy korabeli athéni elbeszélőt. Tudjuk, hogy idős emberekben gyakran megnövekszik a mesélőkedv, kiváltképp, ha mint Vernant-nal is megesett, kis unokáját szórakoztathatta az antik mesékkal. Ilyen kontextusban azután még egy komoly tudós sem néz szembe azzal a paradoxonnal, hogy hogyan lehetséges közvetíteni a mitológiai történetek elbeszélésének egykori, egy archaikus szóbeli kultúrához tartozó közege, valamint ama hiperracionális, végtelenül szofisztikált, átpolitizált tudományosság között, mely a francia posztstrukturalizmust jellemzi? Vajon valóban beilleszthetők-e azok a tudományos eredmények, melyeket a Vernant-iskola magáénak tudhat, az elbeszélés "egyszer volt holt nem volt"-jába? Gondoljunk csak Odysseus és a Kyklóps történetére. Igen, ez lehet mese addig, amíg egy hatalmas, ámde ostoba, primitív óriásnak és a leleményes hosnek a küzdelméről szól. De vajon az a szójáték, melyet Vernant szerint Odysseus a nevével uz, azaz a Senki (outis) összecsengése (más fosztóképzovel) a métis-szel, a fortéllyal, a nyelvi leleménnyel magával, vajon nem egy másik diskurzus már? Vagy az a Dionysos, aki maga az idegen, a másság, a különbözőség, vajon levezethető-e egyetlen történettel, egy vén kujan isten (Zeus) és egy kíváncsi leányka kalandjából? Ezeket és hasonló nyelvi nehézségeket a szerző persze elegánsan hidal át némi öniróniával vagy cinizmussal. Ez a mesterséges könnyedség azonban nem pótolja az élelenségnek, a szemléletességnek és az elbeszélő nyelv költői erejének a hiányát. Joggal lehet tehát kérdéses, hogy miért éppen ezzel a mesekönyvvel mutatja be a magyar könyvkiadás a jelentős francia tudóst? A magam részéről sokkal célszerűbbnek tekinteném, ha a görög gondolkodás genezisérol, vagy az antik poliszról írt alapvető munkáit ismerhette volna meg először a magyar olvasó. Elképzelhető, hogy a mesekönyvből a kiadó közönségükért remélt. Vagy egyszerűen a tájékozatlanságban, sőt az esetlegességben rejlik a magyarázat?

(Európa Könyvkiadó, 2002. 217 oldal, 1800 Ft)

Összefoglalva kritikai észrevételeimet: egyrészt el kell ismernünk, hogy jó és hasznos dolog, ha az ókortudomány jelentos eredményeiből sok fordítás készül. Meg vagyok ugyanakkor gyoződve arról, hogy mind az egyes kiadványok tudományos színvonalát, mind pedig az üzleti szempontok érvényesülését elősegítené az egyes elszórt kiadványok helyett több évre tervezett, jól átgondolt sorozatok (forráskiadások, első vonalbeli szakirodalom, az ókortudomány klasszikusai stb.) megjelentetése, melyet megfelelő szakemberek gondoznának, mint egykor a Bibliotheca Classicát.